

Historia to nauka o przeszłości człowieka. Bada przyczyny, przebieg oraz skutki wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych. Podstawą badań są przede wszystkim źródła pisane.

Chronologia to nauka o mierzeniu czasu.

Archeologia to nauka badająca najdawniejsze dzieje ludzkości na podstawie wykopalisk (głównie na podstawie zabytków materialnych).

Rodzaje źródeł historycznych: pisane (np. kroniki, roczniki, pamiętniki, dokumenty), materialne (np. broń, ubrania, naczynia, biżuteria) i ustne (relacje ustne).

Dzieje ludzkości dzielimy na prehistorię i historię. Podstawą podziału jest wynalazek pisma.

Pismo zostało wynalezione około 3,5 tys. lat p.n.e. (3500 lat p.n.e.), czyli około 5,5. tys. lat temu (5500 lat temu).

Prehistoria – okres w dziejach ludzkości przed wynalezieniem pisma.

Prehistorię dzieli się na epoki prehistoryczne:

1. **epokę kamienia łupanego (paleolit)** od ok. 5-3 mln lat p.n.e. do ok. 12-10 tys. lat p.n.e.;
2. **epokę kamienia gładzonego (neolit)** od ok. 12-10 tys. lat p.n.e. do ok. 3 tys. lat p.n.e.;
3. **epokę brązu** od ok. 3 tys. lat p.n.e. do ok. VIII-V w. p.n.e.;
4. **epokę żelaza** od ok. 2 tys. lat p.n.e.

Uwaga!!! Proszę nie uczyć się datacji epok prehistorycznych, ponieważ z wielu powodów jest ona bardzo różnicowana.

Archeolog Thomsen dokonał takiego podziału głównie na podstawie materiałów, których używano najczęściej do wytwarzania narzędzi i broni w danym okresie.

Historia – okres w dziejach ludzkości po wynalezieniu pisma.

Historię dzieli się na epoki historyczne:

1. **starożytność** od ok. 3,5 tys. lat p.n.e. (wynalazenie pisma) do 476 r. (upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego);
2. **średniowiecze** od 476 r. do 1492 r. (odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba);
3. **nowożytność** od 1492 r. do 1918 r. (koniec I wojny światowej; odzyskanie przez Polskę niepodległości);
4. **dzieje (czasy) najnowsze** od 1918 r., data końca nie jest znana, bo ta epoka jeszcze trwa.

Wyróżnia się dwie teorie nt. powstania człowieka:

- teorię kreacjonizmu, wg której człowieka stworzył Bóg,
- teorię ewolucjonizmu, wg której człowiek ewoluował z małpy.

W nauce historii przyjmuje się teorię ewolucjonizmu.

Pierwsze istoty czelkokoształtne (hominidy) pojawiły się około 5-4 mln lat temu w Afryce Wschodniej.

Rozwój hominidów:

- australopitek,
- homo habilis (człowiek zręczny) zaczął wytwarzać kamienne narzędzia,
- homo erectus czyli pitekanthrop (człowiek wyprostowany) udoskonalił kamienne narzędzia i posługiwał się ogniem,
- neandertalczyk wytwarzał narzędzia z kamienia i drewna, żył z myślistwa i zbieractwa, praktykował rytualny pochówek zmarłych.

Człowiek czyli homo sapiens (człowiek myślący) pojawił się ponad 100 tys. lat temu, wytwarzał skomplikowane narzędzia, tworzył rysunki naskalne.

Zmiany, jakie dokonały się w neolicie (około 10 tys. lat temu), miały doniosłe znaczenie, dlatego określa się je **rewolucją neolityczną.**

Cechy charakterystyczne dla okresu zwanego paleolitem:	Cechy charakterystyczne dla okresu zwanego neolitem:
<ul style="list-style-type: none">- koczowniczy (wędrowny) tryb życia,- życie w grupach (grupa liczyła ok. 30 osób),- zdobywanie pożywienia: myślistwo, zbieractwo,- wytwarzanie narzędzi z kamienia, drewna i kości,- charakterystyczne narzędzia: pięściaki, oszczepy, łuki, maczugi,- tworzenie malowideł ściennych w jaskiniach, np. w Altamirze (Hiszpania), w Lascaux (Francja),- początki pochówku zmarłych.	<ul style="list-style-type: none">- osiadły tryb życia,- powstanie osad liczących kilkaset lub kilka tysięcy ludzi, którzy tworzyli wspólnoty (szczyty i plemiona) z wodzami na czele,- zdobywanie pożywienia: uprawa ziemi (rolnictwo), hodowla bydła (udomowienie zwierząt),- obróbka kamienia i wytop metali (początki metalurgii),- charakterystyczne narzędzia: siekiery, sierpy, motyki, żarna,- wytwarzanie ceramiki (naczyni),- tkactwo.

W okresie paleolitu głównym sposobem zdobywania pożywienia było łowiectwo. W okresie zlodowacenia, pod koniec paleolitu, rozległe były obszary tundry, na której pasły się stada zwierząt. Wspaniali łowcy tworzyli malowidła na ścianach jaskiń, których tematem są polowania.

malowidła w Lascaux

malowidło w Altamirze

Przejście z koczowniczego trybu życia na osiadły miało miejsce około 10 tys. lat temu. W tym okresie kończyła się epoka lodowcowa (ostatnie zlodowacenie). Klimat się ocieplił, rozrastały się lasy, a zmniejszyły swój obszar tundry, stepy i sawanny bogate w zwierzynę, np. mamuty, renifery, bizony (czas wielkich polowań, wielkich łowców dobiegał końca, stada zwierząt były coraz mniejsze). Ludzie zaczęli samodzielnie uprawiać dzikie odmiany roślin (wody było dużo po stopnieniu lodowca) oraz hodować zwierzęta.

Zmiana trybu życia najwcześniej dokonała się na terenach tzw. **Żywnego Półksiężyca** (rozciągał się od Morza Śródziemnego do Zatoki Perskiej, na jego terenie rozwinęła się cywilizacja Mezopotamii). Na tym obszarze były żyzne gleby (sąsiedztwo morza oraz rzek: Eufrat i Tygrys) oraz rosły rozmaite rodzaje roślin (pszenica, jęczmień, rośliny strączkowe, drzewa migdałowe i pistacjowe), wytwarzano cegły z mułu wysuszonego na słońcu.

Skutki przyjęcia przez człowieka osiadłego trybu życia: produkowanie żywności, udomowienie zwierząt, powstawanie osad, pierwszych miast oraz państw, podział pracy, wymiana handlowa, powstanie rzemiosła (np. garncarstwo), tworzenie większych wspólnot i zmiana organizacji społeczeństw, umiejętność magazynowania plonów.

W neolicie powstały ogromne budowle megalityczne wzniesione z wielkich kamieni. Najstynniejszy megalit znajduje się w Anglii, w Stonehenge (na ilustracji poniżej).

Około 3 tys. lat p.n.e. nastąpiła **epoka brązu**. W tym okresie pojawiły się najstarsze cywilizacje, organizacja państwowa i pismo.

W **epoce żelaza** opracowano technologię wytopu żelaza, upowszechniły się narzędzia z metalu. w tym okresie większość ludów wychodzi z prehistorycznego (przedpiśmiennego) okresu rozwoju.

Cywilizacja to poziom rozwoju społeczeństwa, w którym istnieją: **miasta + państwo + pismo + prawo**. Najstarsze cywilizacje powstały na obszarach o ciepłym klimacie, położonych nad wielkimi rzekami.

nazwa cywilizacji	nazwa rzeki/rzek
cywilizacja starożytnej Mezopotamii	Eufrat i Tygrys
cywilizacja starożytnego Egiptu	Nil
cywilizacja starożytnych Chin	Żółta Rzeka
cywilizacja starożytnych Indii	Indus

W **IV tysiącleciu p.n.e.** na Bliskim Wschodzie dokonała się rewolucja neolityczna. Jednym z jej przejawów było **powstanie miast**. Nad wielkimi rzekami były sprzyjające warunki geograficzne, chętnie osiedlali się tam ludzie. Z tego powodu zaistniała potrzeba odpowiedniej organizacji. Miasta pełniły rolę centrum religijnego, administracyjnego i gospodarczego. Sprawne funkcjonowanie administracji i rozwiniętej gospodarki wymagało prowadzenia rachunków oraz spisów, do czego potrzebne było **pismo**. Ważne miejsce w miastach zajmowali kapłani – pośrednicy w kontaktach z bóstwem. Prowadzenie walk z sąsiednimi miastami umocniło władzę wodzów, którzy wkrótce stali się królami. Miasta

stanowiły samodzielne państwa. Głównymi zadaniami władzy państwowej było: ustanawianie **prawa** i dbanie o jego przestrzeganie oraz organizowanie prac publicznych (np. budowa systemu irygacyjnego, wielkich murów obronnych i świątyń). Tam, gdzie zorganizowana wspólnota ludzka podporządkowuje sobie określone terytorium oraz gdzie władza czuwa, by prawo było przestrzegane, można mówić o **państwie**.

MEZOPOTAMIA

Gospodarka mezopotamska opierała się na rolnictwie. Ważną rolę odgrywała hodowla, rzemiosło i handel dalekosiężny.

HISTORIA

W okresie starożytnym na terenie **Mezopotamii (Międzyrzecza)** istniało wiele kultur i państw. Około 3500 lat p.n.e., czyli w **IV tysiącleciu p.n.e.**, Sumerowie założyli najstarsze miasta-państwa. Historia polityczna tego obszaru jest bardzo skomplikowana. Najważniejszymi miastami-państwami były: Sumer, Babilonia (ze stolicą w Babilonie) i Asyria (ze stolicą w Niniwie). W VI w. p.n.e. imperium babilońskie i asyryjskie podbił perski król – Cyrus Wielki.

RELIGIA

Mieszkańcy Mezopotamii czcili wielu bogów, czyli byli wyznawcami **religii politeistycznej**. Najważniejszymi bogami byli: Anu, Marduk, Isztar.

POLITEIZM = WIELOBÓSTWO

Szczególne miejsce, również w społeczeństwie i polityce, zajmowali kapłani. W świątyniach (zikkuratach) składano bogom ofiary z pokarmów, wina lub oliwy. Wierzono w życie pozagrobowe.

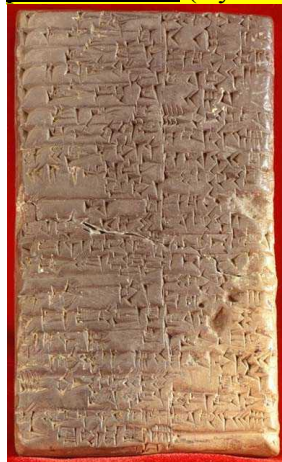
PRAWO

W XVIII w. p.n.e. Hammurabi – władca Babilonii – skodyfikował prawo (spisał, zebrał w zbiór zwany kodeksem). **Kodeks Hammurabiego** został spisany na steli (wysokim słupie). Kodeks zawierał wiele okrutnych kar za popełnione przestępstwa oraz wprowadzał zasadę odwetu („oko za oko, ząb za ząb”).

ZDOBYCZE CYWILIZACYJNE

Osiągnięcia cywilizacyjne ludów semickich, zamieszkujących Mezopotamię:

- pismo klinowe (wynaleźli Sumerowie ok. 3,5 tys. lat p.n.e.);

tabliczka z pismem klinowym

ewolucja znaku „głowa”

- wynalezienie koła (było wykorzystywane w garncarstwie i w transporcie);
- stworzenie systemu irygacyjnego (nawadniającego), którego podstawą były kanały nawadniające;
- opracowanie systemu miar i wąg (miarą długości był łokieć, natomiast miarą wagi - talent) – system usprawniał handel;
- na wysokim poziomie stały:
 - matematyka (opracowanie tablic, umożliwiających obliczanie pierwiastków kwadratowych),
 - astronomia (wynalezienie kalendacza księżycowego - był oparty na cyklu księżycowym, w którym rok liczył 354 dni i był podzielony na 12 miesięcy; wynalezienie zegara słonecznego - dobę podzielono na 24 godziny, zaś godziny na minuty i sekundy; wynalezienie zodiaku – pozornej drogi Słońca przez 12 gwiazdozbiorów oznaczonych znakami zodiaku),
 - architektura (budowano: zikkuraty (zigguraty) – świątynie w kształcie schodkowej wieży, spichlerze, mosty).

Jednym z siedmiu cudów starożytnego świata były wiszące ogrody królowej Semiramidy w Babilonie. Ważnym zabytkiem jest brama Isztar (bogini wojny) w Babilonie zrekonstruowana na podstawie zachowanych fundamentów).

EGIPT

HISTORIA

Okolo 3100 lat p.n.e., czyli **pod koniec IV tysiąclecia p.n.e.**, doszło do zjednoczenia Egiptu Górnego z Dolnym (zjednoczenia dokonał władca Egiptu Górnego – Menes). Powstanie państwa wynikało z potrzeby utrzymywania systemu irygacyjnego w odpowiednim stanie (władza państwowa zmuszała ludność do troski o system i karała niepokornych). Było to najważniejsze zadanie, ponieważ istnienie państwa było uzależnione od wylewów Nilu („**Egipt darem Nilu**”). W 332 r. p.n.e. Aleksander Wielki (władca Macedonii) podbił Egipt i osadził na egipskim tronie dynastię Ptolemeuszy (ostatnią jej reprezentantką była Kleopatra VII). W 30 r. p.n.e. Egipt stał się prowincją rzymską.

WŁADZA

Władcy Egiptu nosili tytuł **faraona**. Król był panem życia i śmierci swoich poddanych. Ustanawiał prawo, ale sam stał ponad nim, był najwyższym kapłanem, sędzią i wodzem. **Faraon miał nieograniczoną władzę – taką formę ustroju nazywamy monarchią despoticzną**. Jego silna władza wynikała z tego, że za życia był uznawany za syna Ra - najważniejszego egipskiego boga, zaś po śmierci - za boga. Niektórzy spośród nich uważali się za bogów już za życia.

RELIGIA

Mieszkańcy Egiptu czcili wielu bogów, byli więc wyznawcami **religii politeistycznej**. Nadawali wyobrażeniom bóstw cechy antropomorficzne (ludzkie) i zoomorficzne (zwierzęce), dlatego zazwyczaj przedstawiano bogów jako połączenie ciała ludzkiego i zwierzęcego (czasem jako zwierzęta lub ludzi).

Re (Ra)

Horus

Ozyrys

Kult sprawowali kapłani, którzy byli elitą intelektualną w Egipcie, doradzali królowi. Najważniejszymi bogami byli: Ra, Ozyrys, Izyda (bogini miłości, rodziny i magii) i Horus (opiekun władzy królewskiej).

Egipcjanie wierzyli w życie pozagrobowe. **Mumifikowali zwłoki** (zabezpieczali przed rozkładem), bo – według ich wierzeń – dusza istniała tak długo jak ciało. Duszę czekał sąd Ozyrysa – boga świata umarłych. Nagrodą za godne życie było wieczne życie w krainie szczęścia, zaś karą za wszelkie niegodziwości było unicestwienie (dusza była zjadana przez pożeraczkę serc). Zmarłym kładli do grobu rozmaite przedmioty, gdyż wierzyli, że mają oni takie same potrzeby jak żywi. Faraonom oraz ważnym dostojnikom państwowym budowali piramidy (okazałe grobowce). Ważną rolę odgrywała Księga Umarłych, która miała ułatwić zmarłemu przejście z życia ziemskiego do pozagrobowego.

PRAWO

Prawodawcą był faraon.

ORGANIZACJA SPOŁECZEŃSTWA

FARAON – władca despoticzny, dziedziczny (władza była dziedziczna w ramach panującego rodu)

KAPŁANI – pełnili funkcje sakralne (religijne), byli doradcami króla

URZĘDNIICY – zarządzali państwem w imieniu faraona (ściągali podatki, organizowali prace irygacyjne i inne inwestycje, np. budowę piramid, sądzili przestępców)

RZEMIEŚLNICY I KUPCY – rzemieślnicy budowali i ozdabiali pałace, świątynie i piramidy, zaś kupcy zajmowali się handlem

ŻOŁNIERZE – brali udział w wyprawach wojennych, dbali o bezpieczeństwo w państwie

CHŁOPI – uprawiali ziemię, utrzymywali system irygacyjny w dobrym stanie; pomagali w budowie kanałów irygacyjnych, świątyń czy piramid

NIEWOLNICY – wykorzystywani do najcięższych robót („mówiące narzędzia”) oraz jako służba domowa

Pisarzy nazywano skrybami.

Oprócz danin w postaci produktów rolnych poddani byli zobowiązani do wykonywania pracy na rzecz państwa (budowa dróg, kanałów itp.).

ZDOBYCZE CYWILIZACYJNE

Osiągnięcia cywilizacyjne Egipcjan:

- **pismo hieroglificzne** (stworzone około 3,5 tys. lat p.n.e.), papirus – materiał piśmienniczy;

- stworzenie **systemu irygacyjnego** (nawadniającego), którego podstawą były kanały i tamy;
- na wysokim poziomie stały:
 - **astronomia** (opracowanie kalendarza, obliczanie zaćmień słońca);
 - **matematyka** (w zakresie arytmetyki stosowano system dziesiętny oraz obliczano równania z jedną niewiadomą; w zakresie geometrii obliczano pola i objętości graniastosłupa, stożka, walca i prostopadłościanu);
 - **medycyna** (przeprowadzano trepanację czaszki, operacje oczu, wykonywano protezy zębowe, stosowano środki znieczulające, mumifikowanie zwłok);
 - **architektura** (budowano piramidy - monumentalne grobowce).

Jednym z siedmiu cudów starożytnego świata była piramida Cheopsa w Gizie. Ważnym zabytkiem jest Sfinks w Gizie (sfinks to posąg leżącego lwa z ludzką głową), świątynia w Abu Simbel, Karnaku i Luksorze.

IZRAEL

HISTORIA IZRAELITÓW (ŻYDÓW):

- a) w XVIII w. p.n.e. Izraelici zamieszkiwali część Mezopotamii;
- b) osiedlenie się Żydów w Egipcie (**okres niewoli egipskiej**); opuszczenie Egiptu pod wodzą **Mojżesza**, który zawarł z Bogiem przymierze;
- c) **osiedlenie się Żydów w Ziemi Obiecanej w XIII w. p.n.e.** (ziemia Kanaan) i **założenie państwa Izrael** → **okres teokracji** (władzy kapłanów we wszystkim kierujących się prawem religijnym);
- d) rządy pierwszych królów Izraela (XII-X w. p.n.e.): Saula, Dawida i Salomona;
- e) **rozpad państwa Izrael na 2 części**, którymi były:
Izrael (cz. północna) i Juda (cz. południowa);
- f) podbicie obu państw przez Asyrię i Babilonię w VI w. p.n.e. (**okres niewoli babilońskiej**);
- g) podbicie terenów żydowskich przez Aleksandra Macedońskiego w IV w. p.n.e.;
- h) **opanowanie terenów żydowskich przez Rzymian w I w. p.n.e.**; zorganizowanie powstania przeciwko Rzymianom;
- i) rozproszenie się Żydów po świecie.

RELIGIA:

- a) religią Żydów jest **judaizm**; jest to **religia monoteistyczna** (Żydzi nazywają swego Boga Jahwe);
MONOTEIM = WIARA W JEDNEGO BOGA
- b) świętą księgą w judaizmie jest **Biblia, która obejmuje Stary Testament**; jej najważniejszą częścią jest **Tora** (Pięcioksiąg), ponieważ zawiera opis stworzenia świata oraz prawa, m.in. Dekalog; w późniejszym okresie powstał **Talmud**, czyli zbiór komentarzy do Tory – wyjaśniały one poszczególne przepisy i określały zasady postępowania;
- c) **nauczycielem żydowskim, duchowym przewodnikiem i opiekunem wspólnoty religijnej jest rabin**;
- d) symbolami są: **menora** (siedmioramienny świecznik) – godło oraz sześcioramienna gwiazda Dawida;
- e) cotygodniowym świętem obchodzonym w sobotę jest **szabat (szabas)**, natomiast raz w roku obchodzona jest **pascha** (na pamiątkę wyjścia Żydów z Egiptu);
- f) **domem modlitwy jest synagoga** (w Jerozolimie istniała świątynia, która została zburzona w VI w. p.n.e. podczas najazdu władcy Babilonu – znajdowała się tam **Arka Przymierza** z Dekalogiem; na jej miejscu wzniesiono kolejną świątynię, już bez Arki Przymierza – została ona zburzona przez Rzymian w I w., a jedyną pozostałością po niej jest Ściana Płaczu).

Opracowali: Alicja Borchert i Marek Borchert

Źródłem wszystkich ilustracji zamieszczonych w opracowaniu jest WIKIPEDIA.